

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๖

ว่าด้วยเหตุการณ์เมืองเขมรตอนเสร็จสงครามไทยกับญวน

พิมพ์ในงานทำบุญที่หน้าศพ

นายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี)

ครบ ๓๐๐ วัน

ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๖

ว่าด้วยเหตุการณ์เมืองเขมรตอนเสร็จสงครามไทยกับญวน

พิมพ์ในงานทำบุญที่หน้าศพ

นายพลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี)

ครบ ๓๐๐ วัน

ณ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

คุณหญิงหงษ์ สิงห์เด่น มาปรึกษาข้าพเจ้าถึงการที่จะลอกเรื่อง
หนังสือสำหรับพิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานทำบุญที่หน้าศพพระยาสิงห์เด่น
(ลือชา สิงห์เด่น) ครบ ๑๐๐ วัน ข้าพเจ้าจึงแนะนำให้พิมพ์หนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๖ ซึ่งปรุงขึ้นใหม่ด้วยเหตุการณ์เมืองเขมร
ตอนเตรียมสงครามไทยกับญวนรบกัน ด้วยเรื่องคอนน แด่ดงอภินิหาร
และคดีบุญญาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ อินเป็นบรรพบุรุษของ
พระยาสิงห์เด่น ผู้เป็นที่สมุหนายกและเป็นแม่ทัพใหญ่ในคราวนั้น โดย
ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าพระยาสิงห์เด่น เลอกเองก็เห็นจะพอใจยิ่งกว่าหนังสือเรื่อง
อื่นซึ่งจะหาให้ได้อีกสำหรับงานนี้

หนังสือเรื่องนี้ ถ้าผู้อ่านเข้าใจได้ในเรื่องประวัติศาสตร์และการเมือง
กรุงศรีอยุธยาที่ ๓ อ่านโดยพิจารณาจะได้ความรู้หลายอย่าง จึงหวังใจว่า
บรรดาผู้ที่ได้รับไปจะพอใจทั่วกัน

กิ่ง ๒๖ สิงห์เด่น

นายกราชบัณฑิตยสถาน

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

สารบัญ

กระแด้พระราชาธิบดีเวียงเมืองเขมร	หน้า	๓
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๑	๑๑	๓
พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่พระองค์วงศ์	๑๑	๕
ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาต้นของพระราชโองการ	๑๑	๓๐
กระแด้รับสั่งถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑	๒๕
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๒	๑๑	๒๕
กระแด้รับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา	๑๑	๒๗
อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๓	๑๑	๓๐
ตราให้ท่ากองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาถ้บกรุงเทพฯ	๑๑	๓๐

สำนักหอสมุด

กระแสดพระราชาธิราชเรื่องเมืองเขมร

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๑

เมืองเขมรเป็นประเทศน้อยอยู่ระหว่างไทยกับญวนซึ่งมีกำลังมากกว่า ต้องยอมเป็นเมืองออก ส่งบรรณาการทั้งสองฝ่ายมาช้านาน แต่เขมรนับถือไทยและสนิทกับไทยยิ่งกว่าญวน เพราะถือคติศาสดาและขนบธรรมเนียมอย่างเดียวกัน แต่ว่าพวกเขมรมักประทุษร้ายและรบกวนตนเองด้วยเรื่องชิงอำนาจกันเอง ๆ พวกเขมรไปขอกำลังประเทศใหญ่ที่อยู่ใกล้ฝ่ายหนึ่ง มาช่วยพวกที่ชนะก็ต้องขอกำลังประเทศใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งมาช่วยอีก เมืองเขมรจึงคล้ายกับสมรภูมิระหว่างไทยกับญวนมาแต่สมัยเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระจอมล้นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาอุปการะทั้งราชวงศ์ญวนและราชวงศ์เขมรให้ได้อันครองราชสมบัติ ต่างก็มีความเคารพต่อพระเดชพระคุณมาจนตลอดรัชกาลที่ ๑ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ ของเขมรซึ่ง (เคยมาพึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เป็นพระเจ้าเวียดนมหาทอง ครองประเทศญวน เมื่อยังไม่ติดกับไทย ก็ตั้งคนตั้งเดิม และเริ่มแผ่อำนาจญวนมาจากเมืองเขมร ละเอียดเมื่อเริ่มรัชกาลที่ ๒ นั้น ไทยกับญวนรบกันชนอก มีทองตราตั้งไปจากกรุงเทพ ฯ ให้เขมรเกณฑ์กองทัพมาช่วยรบพม่า พวกขุนนางเขมร

(ซึ่งโดยปกติปราศจากความด่ามคึกกันอยู่แล้ว) เกิดแตกกันเป็นสองพวก
 พวกหนึ่งซึ่งไทย เห็นว่าไม่ควรทำตามท้องตรา ถ้าไทยเอาผิดก็ควรไปพึ่ง
 ญวน อีกพวกหนึ่งชอบไทย เห็นว่าควรเกณฑ์กองทัพมาช่วยตามท้องตรา
 สมเด็จพระอุทัยราชา (ซึ่งนักพระองค์จันท) เข้าด้วยพวกซึ่งไทย ให้จับ
 ขุนนางที่เป็นหัวหน้าพวกชอบไทยฆ่าเสีย นักพระองค์อื่นของสมเด็จพระ
 อุทัยราชาซึ่งเป็นตำแหน่งมหาอุปโยราช เป็นหัวหน้าพวกชอบไทยอยู่ใน
 เวदानนหันเข้ามากรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยามรราชยกกองทัพออกไปเมืองเขมร สมเด็จพระ
 อุทัยราชาที่หนึ่งลงไปพึ่งญวนที่เมืองไซ่ง่อน แต่นักพระองค์ดวงซึ่งเป็น
 น้องสมเด็จพระอุทัยราชาคนเล็กมาเข้ากับไทย เมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้งนั้น
 พระเจ้าเวียงจันทน์มียาตองเห็นได้ของ ก็แต่งราชทูตให้เชิญพระราชดำรัสเข้า
 มายังกรุงเทพฯ ในราชดำรัสให้ถอยคำอ่อนหวานเป็นทางไมตรี แต่ด้วย
 ขอบความนั้นอ้างว่า เพราะเมืองเขมรเคยพึ่งทั้งไทยและญวนมาแต่ก่อน
 พระเจ้ากรุงสยามเสมือมนเป็นบิดา และพระเจ้าเวียงจันทน์มียาตองเป็นมารดา
 ของเจ้ากรุงกัมพูชา บัดนี้สมเด็จพระอุทัยราชามีความผิดต่อบิดา ไปอ้อน
 วนให้มารดาช่วยขอโทษ ก็มธุระที่จะทอดทิ้งเสียได้ จึงมีพระราชดำรัสมาขอ
 พระราชทานโทษ และขอให้สมเด็จพระอุทัยราชาได้ครองกรุงกัมพูชาตามเดิม
 ก็ในเวदानนหันไทยกำลังเตรียมต่อสู้ศึกพระมา ไม่อยากจะทำให้เกิดเป็นอริชกับ
 ญวนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงต้องจำยอมให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับชนมาครองเมือง
 เขมรดังเก่า แต่นั้นเมืองเขมรก็ไปฝากฝ่ายอยู่กับญวน เป็นแต่ถึงกำหนด
 ก็ส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามากรุงเทพฯ ครั้นพระเจ้าเวียงจันทน์มียาตอง

เมืองพนมเปญอย่างเดิม แต่คราวนั้นญวนตั้งข้าหลวงและตั้งทหารขึ้นมา
ตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญและหัวเมืองเขมรที่ใกล้เคียง โดยอ้างว่าจะป้องกัน
มิให้ไทยไปย่ำยี เขมรก็อยู่ในอำนาจของญวนยิ่งหนักกว่าแต่ก่อน

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๗๗ สมเด็จพระอุทัยราชาถึงพิราลัย ไม่มีลูกชาย
ญวนจึงยกลูกหญิงขึ้นครองเมือง และตั้งองค์เจ้านางผู้ใหญ่มา
เป็นแม่ทัพ กับทรงเป็นเสนาเจ้าราชการเมืองเขมร ฝ่ายพระองค์ อมมหา
อุปโยราชซึ่งอยู่กับไทยได้ยกไปเป็นเจ้าเมืองพระตะบอง กลับใจหันไปเข้า
กับญวน ด้วยประสงค์จะเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา แต่ญวนเห็นว่าโตเมืองเขมร
ไว้ในเงื้อมมือแล้ว ก็กวาดเอาพวกราชวงศ์เขมรกับทงชนนางผู้ใหญ่ไปไว้
เสียเมืองญวน ญวนปกครองเมืองเขมรเองเป็นหัวเมืองของญวน
ต่อมา ให้เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมในบ้านเมืองไปเป็นอย่างญวน
และให้ รอดัดดีกพระภิกษุสามเณรเสียเบาอันมาก พวกเขมรเดือดร้อน
ก็พากันเป็นกบฏต่อญวน จนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ แล้วบอกมายังเจ้าพระยา
บดินทรเดชา ซึ่งทรงซัดสาดพิศอัยระวังเหตุการณ์อยู่ณเมืองพระตะบอง
ว่าจะขอมาพึ่งไทยอย่างแต่ก่อน ขอกำลังลงไปช่วย และขอพระราชทาน
พระองค์ตวงนอของสมเด็จพระอุทัยราชา ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ออกไปครอง
เขมร เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นเป็นทวงกตจะเอาเมืองเขมรคืนจากญวนได้
บอกสนับสนุนกำลังขอของพวกเขมรเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรด ๑ ให้เจ้าพระยา
บดินทรเดชายกกองทัพออกรบญวนในเมืองเขมร และโปรด ๑ ให้พระองค์
ตวงนอออกไปเข้ากองทัพช่วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อพระองค์ตวงนอ
ถวายเป็นกมลตา จึงพระราชทานพระบรมราโชวาทซึ่งพิมพ์ไว้ต่อไป

พระราชโองการ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระราชทานพระองศ์ด้วง

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระ

ราชโองการมาว่าพระบิณฑุรสูรถึงหนาทดำรัสเหนือเกล้าฯ ดังให้จดหมาย

พระราชโองการให้พระองศ์ด้วงว่าเมืองเขมรเป็นจลาจลชนครน ทรงแทบ

ไต่ผาดระอองฯ ว่าญวนจะทำลายพระบวรพุทธศาสนาคัดนาที่เมืองเขมรเสีย

ให้ล้มมาทฎฐิเป็นมิจฉาทฎฐิ จะแปลงเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้ตั้ง

พระสงฆ์จะให้มอยู่แต่วัดดะองค์ฯ รือพระอุโบสถกวัดวาอารามที่เมืองพนม

เปญเสียหลายวัด พระยาพระเขมรที่มชชาติมตั้งกุดกพาตสมาเสียชานานมาแล้ว

จนพระยาพระเขมรที่มชชาติมตั้งกุดคายเสียเป็นอันมาก องค์อิมคคกบฏ

ประทุษร้ายโดยโศภเจตนาถว่า หวังใจจะได้เป็นเจ้านายเมืองเขมร ไม่

เห็นภัยในเบื้องหน้า กวาดครอบครัวไพร่พลเมืองบัตบองไปให้เป็นบำเหน็จ

ความชอบกับญวนฯ ก็ไม่เดียงองค์อิมเป็นเจ้านายเมืองเขมรเหมือน

ความความปรารถนา ดังองค์อิมไปเสียเมืองเว้ อ้ายญวนคิดจะไม่ให้พระยา

พระเขมรผู้ใหญ่มีสับตอไป จึงอุบายให้ล้มเจ้าพระยาฟ้าทตหะ พระยา

กลาโหมขึ้นไปช่วยเจ้าเว้ยคนามทำวันออก ไปแล้วก็ไม่ไดกลับมา พระยา

พระเขมรทั้งปวงก็ยังไม่รู้เท่าทันญวน จนญวนจับองค์อิม องค์เกา

องค์ตั้งวนส่งไปเมืองเว้ดัก จับองค์แมนจำไว้ที่คายนงเตยนกุน พระยา

พระเขมรจึงได้พร้อมกันกตบใจคิดสู้รบญวนมีหนังสือมาขอพระองศ์ด้วง

ออกไปเป็นเจ้านาย ขอพึ่งพระเดชเดชาานุภาพพระบรมโพธิ์สมภารสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวด้วยดีไปเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวทรงตั้งเวฬุพระทัยเสียดายพระบวรพุทธศาสนา ตั้งตำราพระยาพระเชมร
 ธานีประหารราษฎรเมืองเขมรนั้น ดำรัสว่าควรเป็นไปดังนั้นก็เพราะองค์เจ้าน
 ทรพระศาสนาที่เมืองเขมรจะเสื่อมค้ำชูขึ้น ทรงพระราชดำริจะรักษาพระ
 บวรพุทธศาสนาเมืองเขมรไว้ ให้ถาวรมั่นคง ไม่ให้ญวนมีฉฉาติฏฐิ
 ทำลายต่างเสีย ไม่ให้แปดงเขมรซึ่งเป็นลัทธิมาติฏฐิให้กลับเป็นมีฉฉาติฏฐิ
 เขมรจะพากันไปสู่อบายเสียทั้งสิ้น จะให้เขมรคงชาติคงถักอยู่ตามเดิม
 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ตั้งออกไปเป็นเจ้านายเมืองเขมรตามซึ่ง
 พระยาพระเชมรขอมมา

ถ้าพระองค์ตั้งออกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ แล้ว ก็ให้พึ่ง
 บังคับบัญชาเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ให้ช่วยด้วยราชการจงทุกประการ
 จะอยู่ใกล้อยู่ไกลประการใดก็อย่าทำใจสูงดั่งวงมัจฉา บังคับบัญชา
 พระยาบดินทรเดชาฯ ให้เสมอเป็นอารมณ์ คึงใจทำราชการของพระเดช
 พระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวโดยดีด้วยสุจริต จงมีจิตศกัณฐ์
 ฐพระเดชพระคุณว่าองค์อัครมหากษัตริย์ราชย์แล้ว พระองค์ตั้งเป็นของ
 พระองค์อัครไม่ทำลายต่างเสียเหมือนดังญวนกระทำกับองค์อัคร ยังทรง
 พระมหากรุณาเมตตาชุบเลี้ยงพระองค์ตั้งให้เป็นเจ้านายสืบเชื้อวงศ์กษัตริย์
 เมืองเขมรต่อไป สิ่งไรที่ชั่วที่ผิดอย่าประกอบไว้ในสันดาน อย่ากำเริบอยู่
 โลกเกล้าให้เกษมประมาณ สุกแล้วจึงหอมงอมแล้วจึงหวาน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ จะจัดแจงเมืองโพธิ์สัตว์ให้เป็นเมืองใหญ่
 ให้เมืองเขมรท่งปวงชนกับเมืองโพธิ์สัตว์ ให้พระองค์ดวงเป็นเจ้านายครอบ
 ครอบเขมรอยู่ที่เมืองโพธิ์สัตว์นั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ จะปรึกษา
 หารอดวยจะตั้งแต่งพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่งประการใด ก็
 ให้พระองค์ดวงได้ถามไต่เตียงพระยาพระเชมรท่งปวง ให้เห็นพร้อมกันว่าผู้
 ใดมีชาติมีสกุล มีสติปัญญาการศึกสงครามเข้มแข็ง จัดเอามาให้เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา ฯ ตั้งแต่งเป็นทนายพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามลำดับกัน
 และเขมรถือชาติถือสกุลตามสกุลผู้ใหญ่ผู้น้อย ถ้าจะตั้งแต่งพระยาพระ
 เชมรสืบต่อไป ก็อย่าให้ดูอำนาจแต่โดยใจว่าคนผู้นั้นเขมรพวามาแต่ก่อน
 ผู้นั้นมิได้เขมรพวามาแต่ก่อน ให้พิจารณาเหตุชาติตระกูลและคนมีความชอบ
 ควรจะใช้ได้อย่างไรก็ให้ตั้งแต่งตามควร ให้ผู้น้อยกลัวผู้ใหญ่เป็นลำดับกัน
 อย่าดื้อผู้น้อยให้ข้ามเกินผู้ใหญ่ อย่าเห็นแก่หน้าเกรงใจบุคคล อย่าหยา
 ใจเบาพระยาพระเชมรจะมีความ โทมนัส พระยาพระเชมรนับถือยกย่อง
 พระองค์ดวงเป็นเจ้านายแล้ว พระองค์ดวงกตของนับถือคารวะพระยาพระ
 เชมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร เอาเนื้อเอาใจพระยาพระเชมรให้ดี รส
 ว่างจากให้ อ่อนหวานให้เบนนทนิยมนับถือกับพระยาพระเชมร ไพร่บ้าน
 พดเมืองท่งปวงซึ่งอยู่ไกลและใกล้ ให้จงรักภักดีปรกพร้อมกัน

พระองค์ดวงสติปัญญาอายุอาณานามเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะตรึงการตั้ง
 ใดก็ให้รอบคอบทำให้ใจให้เสมอ อย่ากอบไปด้วยฉันทาทิชาโมหากษาคติ ตั้ง

มากสักเท่าไร ก็จะทำไมกับบ้านเมืองฝ่ายเราได้ ญวนจะมากกระทำภายนอกไม่ได้แล้ว จะคิดอุบายเต่งเขมรที่ยังเข้าอยู่กับญวนเป็นทีไวใจ

ญวนให้แปดกปดอมเข้ามาอยู่ในบ้านในเมือง ดับส่วนถ้อยความคอยเหตุคอยผลคิดกระทำเป็นได้ก็กระทำใน อย่างหนึ่งจะตัดสะเบียงอาหารให้เขมรอดอยากขัดสน ให้พระองค์ดวงคิดให้รอบคอบ บังคับรักษาตัวทั้งภายนอกภายใน อย่างมีความประมาท ให้หูไวใจเร็วสืบฟังข่าวคราว

ราชการ ให้รู้บุญญาและความคิดญวน ๆ จะคิดประการใดให้รู้ความแต่เนิ่น จะใดจุดแจ้งการรู้บุญญาให้พร้อมสรรพ อย่าให้เสียที่

พลึงพลาดแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าขัดสนเข้าเกล็ดของกินสิ่งใด ก็ให้ใช้ผู้คนถือหนังสือบอกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ จึงเนื่อง ๆ จะโปรดพระราชทาน

ส่งออกไปทางเมืองตราด เมืองตราดกับเมืองโพธิสัตวใกล้เคียง ให้จัดข้างจัดเกวียนลงมารับบรรทุกขนขึ้นไปแจกจ่ายกันกินกว่าบ้านเมืองจะค่อย

เป็นปกติเขา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไม่ต้องพระราชประสงค์ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติยศสืบไปภายหน้า

ว่าทรงกู้เมืองเขมรชนไว้ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมศุณย์

และฝ่ายพุทธจักรก็ให้ตั้งพระราชาคณะถานานุกรมให้พร้อมกันกับตั้งพระยาพระเขมร ให้จัดหาพระสังฆเจ้าอภการที่มีวรส้าอายุผู้ใหญ่ที่เขมร

นับถือ กอบไปด้วยคุณธรรม มาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ตั้งแต่งเป็นพระราชาคณะถานานุกรมฝ่ายคณฤุระฝ่ายวิปัสณาธุระชนบ้าง พระสังฆ

ราชาเดิมซึ่งเป็นทเขมรนับถอนนไม่อยู่ทเมืองพนมเปญ ว่าญวนเบียด

เมียพระพุทธศาสดา เข้าไปอยู่เดี่ยวที่เมืองมณฑลบุรี ให้พระองค์ด้วงคิด
 อารานาออกนอกไปด้วย ตั้งแต่งพระราชอาณาเขตอันใหม่
 อารานาพระดังฆาธาออกไปได้ ก็จะเป็นทนายกับเขมร กิตติศัพท์จะ
 ไต่พุ่งเพ่งไปทั่วทุกหัวเมืองเขมร ผู้มัครทหารแล้วก็จะได้โล่มนัสสรรเสริญ
 ยินดี พระพุทธศาสดาเป็นทพแก่สัตว์ประดิษฐานตั้งอยู่แห่งใด เทพดา
 อารักษ์รักษาพระพุทธศาสดาอยู่ก็เหมือนรักษาบ้านรักษาเมืองเหมือนกัน
 ญวนเป็นมิฉฉาที่ภูริจะมาทำลายต่างพระพุทธศาสดาบ้านเมืองนั้นไม่ได้ ให้
 พระองค์ด้วงพระยาพระเขมรทงปวงจงมี ศรีราชาอุบล่าหะถายไทยทานแก่
 พระภิกษุสงฆ์อย่าให้อดอยากขัดสน ทนบำรุงพระพุทธศาสดาให้วัฒนาถาวร
 สืบไป เมื่อบ้านเมืองเป็นปกติแล้ว ก็ให้ฐานาวิคฉาอารามชั้นให้
 บริบูรณ์ดังเก่า

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

สนองพระราชโองการซึ่งโปรดให้พระองค์ด้วงออกไปครอง

กรุงกัมพูชา

หนังสือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึงพระยามหาอำมาตย์
 ได้นำชนกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใตฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วย
 ข้าพระพุทธเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า ให้พระฤทธิสังครามนำพระยาพิบูลยราช
 พระยาสุริโยไทย พระยารวงษาสัตว์ พระสุรินทรสมบัติ พระราชานูชิต พระ

มหานุชิต พระทักเคโซ พระขัติยวงศา กรมพระไกรสร พระดำอ้างดีศรี
กับหนังสือออกพระเมรุ ๓๘ ฉบับ เข้ามาเฝ้าทูตละของชุดพระบาท กราบถวาย
บังคมขอพระองค์ดวง ออกไปครอบครองพระยาพระเชษฐาณาประชาราษฎร์
แจ้งมาในใบบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว

ครั้นณวันเดือน ๓ ขึ้น ๓๐ ค่ำ ๒๓๑๓ (พ.ศ. ๒๓๗๓) พระยาดำ
ราชเดโช หลวงเทพนทรเชษฐาทองตราพระยาดำให้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ออกไปถึงข้าพระพุทธเจ้านายทนายกอง ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราช
ทานให้พระองค์ดวง ออกไปครอบครองบ้านเมือง อาณาประชาราษฎร์บังคม
บัญชาพระยาพระเชษฐาทั้งปวงแล้ว จะได้ยกย่องพระบวรพุทธศาสนาให้เป็น
ที่พึ่งกับบรรดาเชษฐาทั้งปวงสืบต่อไป ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระ
กรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมได้พระราชทานเครื่องยศถาคัดกุดและเครื่อง
อุปโภคสำหรับเกียรติยศแก่พระองค์ดวง กับพระแก้วมรกตหนัก ๕ หนัก
ทรงเครื่องทองคำองค์หนึ่ง ผ้าไตรหนัก ๓๐ ไตรกับเครื่องบริกขารพร้อม
ข้าพระพุทธเจ้าจะได้จัดแจงให้แก่พระองค์ดวงถวายพระสังฆกิจจะตั้งเป็นพระ
ราชาคณะถานานุกรม แล้วให้ข้าพระพุทธเจ้าทำหนังสือประกาศ บอกไปถึง
พระยาพระเชษฐาเจ้าเมืองกรมการทั้งปวงให้รู้ความทักกันว่า พระยาพระเชษฐ
พร้อมใจกันมีหนังสือให้พระยาพิบูลยราช พระยาศุวีโยไทยกับพระยาพระเชษฐ
เข้ามาขอพระองค์ดวง ออกไป เป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง อาณาประชาราษฎร์
พระยาพิบูลยราช พระยาศุวีโยไทย พระยาพระเชษฐาเข้ามาเฝ้าทูตละของชุด
พระบาท แจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานครแล้ว ส้มเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาเมตตากับ

เขมร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระองค์ดวงออกไปเป็นเจ้าเขมรสืบ
 วงศ์กษัตริย์ในแผ่นดินเมืองเขมรต่อไป อย่าให้ผู้นัยสิ้นเจ้านาย จะได้
 ช่วยกันยกย่องพระพุทธรูปค้ำนาชน อย่าให้พระพุทธรูปค้ำนาถาบคูนัย แต่
 เมืองเขมรทุกวันนญวนยังตั้งอยู่เมืองพนมเปญ จะต้องตั้งบ้านเมือง
 ให้พระองค์ดวงอยู่เมืองโพธิ์สัตว ๆ ใกล้กับเขตตาดนครหลวงพระมหานคร
 จะได้ช่วยทำนุบำรุงไปกว่าเมืองเขมรจะได้เป็นบ้านเมือง เป็นที่ตั้งพระ
 พุทธรูปค้ำนาชนได้ ให้พระยาพระเขมรมีความรักใคร่เลี้ยงดูพระพุทธรูป
 ค้ำนา รักษาชาติสัมมาทิฐิ อย่าให้ญวนชาติมีเจตนาทิวูจิวูครอบงำ
 บ้านเมืองต่างพระพุทธรูปค้ำนาเลี้ยงให้พร้อมมูลกันทำราชการค้ำนทานสู้รบ
 ญวนให้แข็งแรง ไว้ชื่อเลี้ยงให้ปรากฏเป็นเกียรติยศอยู่ในแผ่นดินเมือง
 เขมร สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวจะทรงส่งเครื่องหักแผ่นดินเมืองเขมรให้
 เป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธรูปค้ำนาชนตามเดิม จะได้เป็นกองการกุศลผล
 ประโยชน์กับบรรดาเขมรดับไปภายหน้า จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 พระราชทานเงินตราแล้วมาให้พระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยไทย พระยา
 วงษาด้ศรี พระทักเคโซ พระสุนทรธิปไตย พระทักสงคราม พระไกรสร
 มหาดไทย พระดำอ้างด้ศรี พระมหานุกิต หลวงไกรสรนอกนการ
 พระยาทักโกษาสงคราม เมืองพนมเปญ ชุนหมื่น ๗ คนไพร่ ๓๐ คน
 ตามลำดับยศศักดิ์ พระยาพระเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อย กับพระราชทาน
 เงินตราร้อยละคนโทป้ญวี ๓๐ ใบ รัตคคหนามขนุน ๒๐ ถ้วย เสื้อแพร
 ต่างสี ๗๐ ตัว เสื้อกระบวนใหม่ ๓๐ ตัว เป็นเสื้อร้อยตัวออกไปพระราช
 ทานให้ชาวพระพุทธรูปเจ้า สำหรับจะได้ใช้สอยแจกจ่ายให้บรรดาพระยาพระ

เขมร จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาดีหราชเดโช หลวงเทพนทร
 ชุนหมื่น ๓๓ คน ไพร่ ๓๘ คน เข่ากัน ๗๐ คน หึงหม้าย ๔ คน หึง
 คนไข้ ๑๓ คน เข่ากัน ๑๗ คน เข่ากันชายหึงนายไพร่ ๘๗ คน กับ
 พระยาพิบูลยราช พระยาพระเชมรนาย ๓๘ ไพร่ ๓๐ เข่ากัน ๔๘ คน
 ออกไปทางบก ให้เป็นเกียรติยศกับพระองค์ดวงโปรดให้มีพระราชโอรส
 พระราชทานพระองค์ดวงออกไป ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองพร้อม
 กันได้กราบถวายบังคมต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้รับพระราชทานสิ่ง
 ของนอกทองคำ ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานออกไปนั้น
 พระเดชพระคุณหาที่ลุดมิได้

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำชวด โทศก พระยาราช
 โยธา พระยาภิรมย์ราชา บอกรำคำเนื้ทองคำกับกระแฉ่พระราชดำริ
 สั่งต่อตามระยะออกไปณเมืองปัตบอง ในท้องคราคันกระแฉ่พระราชดำริ
 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมไปถึงข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกอง ว่าซึ่งทำ
 คุณไว้กับญวนปล่อยให้รอดชีวิตไปหาเสียเปล่าไม่ เป็นผลประโยชน์
 ในราชการอยู่ แต่ว่าเขมรรู้ว่าข้าพระพุทธเจ้าปล่อยญวนในที่ลุดมิไป
 เขมรจะยินดีหรือไม่ชอบใจ ถ้าเขมรยินดีด้วยแล้วเขมรคงจะนับถือ
 ถ้าเขมรไม่ชอบใจเขมรจะเข้าใจว่ากตัญญูไม่รบ ฟุ้งปล่อยญวนไป
 นั้น เขมรเสียใจก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดอ่านพุดจากตบเกิดอนแก่ความเสีย
 ให้ลุดนิคกของเขมร ให้เขมรเห็นความว่าหากลุดเกรงฝีมือ ญวนไม่
 ปล่อยญวนในที่ลุดมิไปจะผ่อนการรบ ฟุ้งให้รอดลงแต่พอจะให้เขมรตั้งตัว
 ได้ คิดอ่านไปอย่างนี้ ถ้าญวนหลงเชื่อก็เป็นประโยชน์มีคุณกับ

เขมรอยู่มาก ให้ข้าพระพุทธเจ้าพูดจาให้เห็นเป็นความดีกับเขมร อย่าให้
 เขมรเสียใจหมิ่นประมาทได้ แต่การซึ่งจะทำให้เป็นไมตรีใจกับญวนนั้น
 หาเห็นเป็นไมตรีคัดอดยัดยวไปไม่ได้ไม่ องตักก องฮาน ญวนเป็นแต่ นายทัพ
 นายกอง แม่ทัพใหญ่ ญวนผู้สำเร็จราชการก็ยังมีอยู่ เมืองเขมรเป็นท
 ปรารถนาของญวน ญวนรักเมืองเขมรมากนัก ญวนได้ผลประโยชน์
 ในแผ่นดินเมืองเขมรมาก ญวนจะทิ้งเมืองเขมรก็มีความเจ็บความอาย
 ญวนหาปลื้มเมืองเขมรไม่ ญวนจะทำแต่ที่อยู่ว่าจะเป็นไมตรีกับไทย
 ญวนจึงย้ายรบกองเขมร เขมรจะมาพึ่งข้าพระพุทธเจ้า ๆ ก็จะต้องช่วย
 เขมรให้เต็มมือ เขมรจะไม่กล้าใจเข้าหาญวน ถ้าไพร่พลกองทัพเป็นแต่
 ท้าวเขมรบ้างมาก ไม่แข็งแรงจะสู้รบญวนไม่ได้ จะขอ นายทัพนายกอง
 ผู้ใดที่จะใช้สอยได้ ไพร่พลกองใดที่แข็งแรงจะต้องการศึก ๕๐๐๐-๕๐๐๐
 ก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามา จะได้ โปรดเกล้า โปรดกระหม่อม
 ขุดหนุนเพิ่มเติมออกไป จะได้ช่วยกันรบพุ่งญวนเอาชัยชนะญวนให้จงได้
 แลแล้วให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดตามเอาเขมรเกาหมันตั้งกับญวนไว้ใจได้ ให้แยกไป
 กากับพระยาพระเขมรทตังตองเป็นนายทัพนายกองอยู่ทุกแขวงเมืองเขมร จะ
 ได้ช่วยเอาให้สู้รบญวนให้แข็งแรงกว่าจะแตกร้างขาดกัน ไม่กล้าใจเข้าหา
 ญวนอีกได้แลแล้ว ก็เป็นทวิใจได้อย่างหนึ่ง เมื่อแต่กำลังญวนมากกำลังเขมร
 น้อย เขมรสู้รบกับญวนเพียงรบไปไม่ได้ก็ตองพาครอบครัวถอยวันเข้ามา
 ถาข้าพระพุทธเจ้าคิดได้ตงนแล้วก็จะดี ครอบครัวเขมรข้าพระพุทธเจ้าพทกษ
 รัักษาทำนุบำรุงไว้ได้แลแล้ว จะเอาถกรรจเขมรเข้าสู้รบทำศึกกับญวนต่อไป

การก็จะเบาแรงทเกิดวทหารไพร่พล ให้ ข้าราชการเจ้าศรีนครของราชการ
 ให้รอบคอบ ควรจะได้ราชการบ้านเมืองไพร่พลเสมวประการใดก็ให้ คิดไป
 ตามท้องที่ราชการ ๆ ครองจะคิดพูดจาเป็นทางไมตรีกับญวนโดยจริง
 กดี จะเป็นไมตรีโดยอุบายก็ดี และการจะต้องต่อสู้รบประการใดก็ดี ก็
 ตามแต่บัญญัติความคิดข้าพระพุทธเจ้า สุดแต่จะเอาบ้านเมืองไพร่พลเสมว
 ให้จงได้ ถ้ามาตมั่นจะไม่ได้เขตแดนเมืองเสมวไว้อย่าให้เมืองเสมวได้
 ไปกับญวนอีกเลย * * * * * ให้ข้าพระพุทธเจ้ารักษา
 พระองค์ดวงอย่างดวงแก้ว ในท้องตรากระแด้พระราชดำริซึ่งโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมออกไปมีหลายประการนั้น ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกอง
 ได้กราบถวายบังคมทราบบเกล้าทราบบกระหม่อมในท้องตรากระแด้พระราชดำริ
 ทุกประการแล้ว

ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรด เกล้าโปรด กระ หม่อม พระ ราช ทาน โทษ
 ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองทั้งปวงไปในท้องตรากระแด้พระราชดำริ ให้
 ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณปรักษาหรรือกับนายทัพนายกอง แต่จะเอา
 บ้านเมืองไพร่พลเสมวให้จงได้ อย่าให้เสมวได้ไปกับญวน พระเดช
 พระคุณหาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้ารับพระราชทานข้อความในท้องตรา
 กระแด้พระราชดำริปรักษานายทัพนายกองเห็นว่า " ทรงพระกรุณา โปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมพระราชทานให้พระองค์ดวงไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง
 พระยาพระเสมวอาณาประชาราษฎรทั้งปวง อยู่ณเมืองโพธิ์สัตว จะเอา
 เมืองโพธิ์สัตวเป็นเมืองใหญ่ เมืองโพธิ์สัตวก็ยังไม่ราบเป็นบ้านเมืองแน่นอน
 เป็นที่ไว้วางใจได้ จะต้องรับพระราชทานคิดทำบ้านเมือง โพธิ์สัตวให้มั่นคง

ก่อน ครั้นจะจัดแจงให้ทาบานเมืองชนในเดือนยี่เดือนสามนั้น ด้เบียงอาหาร
 ก็ยังขัดสน เขาที่ใดไว้ในค่ายญวนเมือง โพธิ์สัตว ก็รับพระราชทาน
 เอาไว้พอจะได้แจกจ่ายแจกจ่ายแด่พระยาพระเชมรครอบครวเมืองโพธิ์สัตว
 เมืองชนกับเมือง โพธิ์สัตว ทั้งพระยาพระเชมรที่จะดำมภักดีสมัครเข้ามาอยู่
 กับพระองค์ดวง ด้เบียงอาหารที่จะเลี้ยงกองทัพซึ่งจะยกออกไปทาบานเมือง
 รักษาเขตต์แดน จะไปปลุกยุงนางไวที่เมืองโพธิ์สัตว ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้
 ไปจัดซื้อเอาเมืองพนมคั เมืองฉวายจิต เมืองมณฑบุรี เมืองอรัญประเทศ
 จะได้ให้เรือขนผ่อนเขาออกไปให้พอจับจ่ายกองทัพ ๆ ที่จะทาบานเมือง
 ยังอยู่กับข้าพระพุทธเจ้า กองกรุงเทพพระมหานคร ทพเมืองนครราชสีมา
 ไปอยู่ค่าย จะอยู่ไปกับพระยาเด่นาภเบทร์ ทั้งยทเมืองบตบของนายไพร่
 ๕๐๐๐ คนเศษ จึงจะยกออกไปทาบานเมืองที่เมืองโพธิ์สัตวณเดือน ๔ น
 ให้แน่นหนามั่นคง จะได้ผ่อนเขาบันใหญ่ขึ้นกระสุนดินดำออกไปไวให้มาก
 เป็นที่ไววางใจได้จึงจะให้พระองค์ดวงออกไปอยู่เมืองโพธิ์สัตว เมืองเชมร
 หัวเมืองชนกับเมืองเชมรถึง ๓๐ หัวเมือง ไพร่พลกมาก แล้วข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ให้พระองค์ดวงมีหนังสือพระองค์ดวงบอกไปให้พระยาพระเชมรเจ้าเมือง
 ทังปวง ใจความว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ หม่อมให้พระยา
 ดีหราชเด โสพาพระองค์ดวงออกมาถึงณเมืองบตบของ ให้เจ้าเมืองกรมการ
 เข้ามารับนำพระองค์ดวงจะไปครอบครองบ้านเมือง ถ้าเจ้าเมืองกรมการ
 ยังสู้รบ กับ ญวน ราช การ คิด พน อยุ่ ก็ให้แต่ง บุคร หลาน เข้า มา รับ
 พระองค์ดวงณเมืองบตบของ จึงจะได้เป็นเกียรติยศกับพระองค์ดวง แต่
 ราชการที่ญวนกับเชมรแตกแล้ววาทสู้รบกันครั้งน เชมรที่พากันเข้ามา

พึ่งพระบรมโพธิ์สมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการของ
 พระเดชพระคุณคิดค้นเอาแผ่นดินเมืองเขมรมาเป็นขอบเขตเส้มาตามเดิม
 ก็มากหลายเมือง เขมรที่ยังเขาอยู่กับญวนก็หลายเมือง จะไว้ใจว่า
 เขมรแตกร้างกับญวนทางสั้นยังหาได้ไม่ ท้าวพระพุทเจ้าพุดจาเป็นไมตรี
 กับญวน ถ้าญวนไปประชุมปรึกษาหารือพร้อมกัน ญวนจะยินดี
 เป็นไมตรีกับไทยโดยสุจริต ญวนก็จะเลิกทัพไปจากเมืองพนมเปญ
 ตามสัญญา ถ้าญวนพุดจาเป็นกตอุบายแต่พอลยาให้กองทัพไทยยก
 อุดหนุนไปต่อเขมร ญวนก็จะรักษาแผ่นดินเมืองพนมเปญไว้เหมือน
 เดีก่อน ท้าวพระพุทเจ้าปล่อยญวนในค่ายเมืองโพธิ์สัตว์กลับคืนไป
 พระยาพระเชมรราชภูริเมืองไค้ด้นำพร้อมกันยขที่เมืองโพธิ์สัตว์ ทราบว่า
 ข้าพระพุทเจ้าพุดจาเป็นไมตรีกับญวน แต่พอจะให้ญวนรอกการที่จะสู้รบ
 กับเขมร ๆ จะได้ตั้งตัวจัดแจงระเบียงอาหารรักษาครอบครัวไว้ให้มั่นคง
 ก็มีความยินดีพร้อมมูลกัน แต่พระยาพระเชมรที่เมืองไค้ด ข้าพระพุทเจ้า
 ได้มีหนังสือบอกขอราชการไปให้ทราบหลายเมือง จะยินดีหรือจะเสียใจ
 หั้นประมาณประการไค้ยังหาทราบเกล้าทราบกระหม่อมไม่ แล้วทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทเจ้าจัดขุนนางเขมรเก่า
 ให้ออกไปกำกับพระยาพระเชมรหัวเมืองทงปวงที่ตั้งตัวเป็นนายทัพนายกอง
 ให้ยิวเข้าพระยาพระเชมรรบสู้ญวนให้แข็งแรง ให้เขมรกับญวนแตกร้าง
 กันจงได้นั้น ข้าพระพุทเจ้าให้พระยาสังฆโลกคนเก่า พระนรินทรโยธา
 ปัตติเมืองบศบองออกไปพุดจาชักชวนพระยาพระเชมรทางเมืองพนมเปญให้

มีความอึดอัดหวั่นไหวกับกองทัพญวน ให้พระเสนาราชกุเซิน พระองค์แก้ว
 กรมการเมือง นครเสียมราฐ ไปกำกับยั่วเย้าพระยาพระเขมรให้สู้รบกับญวน
 ทางเมืองสโงเมืองกะพงสวาย ราชการที่จะคิดทำผลของพระเดชพระคุณให้
 บ้านเมืองเขมรรวมความเป็นปกติเกิดออกจะยืดยาวต่อไป จะไวใจแก่ราชการ
 ยังไม่ได้ด้วยญวนก็ยังคิดพดจาเกลียดกลัวหมกทำศึกสงครามกับเขมรคิดพันใจ
 ขยุกขยอญวนจะยกกองทัพทัมเทศน์มากระทำกับเขมรในฤดูน้ำ เดือน ๘
 เดือน ๙ บัดนี้วันศึกเขมรจะต้านทานสู้รบกับกองทัพญวนไม่ได้ เขมรจะ
 บอกรบกองทัพเขมรมาณเมืองบัตบอง เวอรบที่เมืองบัตบองก็ขัดสนเรือ
 ชิงชาพระพุทธรเจ้าให้ขอชนไวทเมืองบัตบอง เขมรช่างหมื่นที่เมืองบัตบอง
 ก็ทำหมิ่นฆ่าเสียดคิดหมิ่นหาได้ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดทัพเรือให้ไปรักษา
 ปากน้ำเมืองโพธิสัตตวชิตด้านใดครั้น ได้สู้รบกับกองทัพญวน ยิ่งบนใหญ่
 หน้าเรือใดลาตะ ๒ นศบ้าง ๓ นศบ้างก็บดคอตายหมิ่นชำรุดทั่ว เห็นจะใช้
 ราชการต่อไปไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าตัดมาดยาว ๙ วา มาทำเป็นเรือศัวรรษ
 มีต โคนชนไวทเมืองบัตบอง ๒ ลำ ได้เอาบนกระสุน ๓ นิ้ว ๕ นิ้ว ลงได้
 หน้าเรือยังสองดูเห็นจะได้ราชการอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทาน
 นายช่างเรือสัก ๓๐ คน จะให้ไปตั้งทำเรือศัวรรษมีต โคนที่เมืองอรัญประเทศ
 ยาว ๙ วา ๓๐ วา ๓๓ วาไว้สำหรับราชการสัก ๕๐ ลำ ๕๐ ลำตามแต่จะ
 ได้ก่อน ด้วยไม้ใหญ่ยาวที่เมืองอรัญประเทศพอจะหาได้บ้าง ถึงฤดูฝน
 เดือน ๘ เดือน ๙ ก็เอาเรือมาทาง นางเมืองบัตบองได้คดอง ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทธเจ้าไปรักษาราชการกับ
 เจ้าพระยานครราชสีมาฯ ก็ช่วยกราบถวายบังคมลากลับไปเมืองนครราชสีมา

แต่ณวันเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำชวดโทศก อากาญเจ้าพระยานครราชสีมาช่วย
 ครองนเกตอกจะไม่หายเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับพระราชทานเจ้าพระยา
 ยมราชออกไป เป็นแม่ทัพบังคับบัญชานายทัพนายกองไพร่พลและพระยา
 พระเชมรหัวเมืองท่งปวง คิตราชการรักษาสเขตต์แดนบ้านเมืองครอบครัว
 ทางเมืองสโทงเมืองกะพงสวาย กับกองทัพมอญไทยหัวเมือง ซึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามาแต่ก่อน ครองจะขอรับพระราชทานตั้ง
 ๓๐๐๐ คน จะโดยยกออกไปกับเจ้าพระยายมราช โดยเร็ว ๑๐๐๐ คนก่อน
 กองทัพ ๒๐๐๐ คนนั้นจะขอรับพระราชทานไว้ ให้พงราชการอยู่ที่เมือง
 กระบี่นทรบุรีให้พร้อมมดก่อน ด้วยเขาที่จะเดียงกองทัพมาก ที่เมืองนคร
 เดียมรามกษัตริย์ ยังให้จัดซ้อขนถ่ายอยู่ ถ้ามีราชการศึกสงครามหนักแน่น
 ร้อนเร็วมาประการใด กองทัพ ๒๐๐๐ คนที่อยู่ณเมืองกระบี่นทรบุรีจะได้
 รับยกอุทหนุนเจ้าพระยายมราชออกไปให้ทันที่ อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอก
 มาแต่ก่อนว่า ได้มีหนังสือให้พระอินทริบาทถือไปถึงพระยาราชนิกุลด้วย
 ขอราชการทางเมืองโพธิ์สัตว แล้วให้พระยาราชนิกุลนายทัพนายกองจัดแจง
 ผ่อนปรนกองทัพรักษาเขตต์แดนครอบครัวทางเมืองสโทงเมืองกะพงสวายไว้
 ให้มั่นคง แจงมาในบอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนนั้นแล้ว

ครั้นณวันเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำชวดโทศก พระอินทริบาทเจ้ากรม
 พระตำรวจกลับมาถึงเมืองปัตตานี พระยาราชนิกุลมีหนังสือบอกราชการ
 ทางเมืองสโทง เมืองกะพงสวายว่า ณวันเดือนนี้แรม ๓๓ ค่ำชวดโทศก
 ของญวนใน ค่ายกะพงชน ให้ภาษากี่ตาม ญวนออกมาพูดจา กับพระยา
 มนตรีเสนาหาเจ้าเมืองไพรกระตี หตวงมนตรีพิมตกรรมการเมืองนครเดียม

ราบ ว่าองค์อเวียงนุกุ ของต้นจะใคร่พบพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย
 ให้พระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวายไปหาที่หน้าค่ายญวน พระยาอภัย
 สังคราม หลวงรักษาเทพ จึงให้หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระ
 ฤทธิภาไชย พระยาลังฆะไปจะพูดกับองค์อเวียงนุกุ ของต้น ๆ ให้แต่
 ภาษากี่ถ้ามออกมาพูดจากับหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยา
 ลังฆะว่าองค์อเวียงนุกุ ของต้น จะขอพบกับพระยาเดโช หลวงอนุรักษ์
 ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยาลังฆะบอกภาษากี่ถ้ามว่าพระยาเดโชป่วย
 มาไม่ได้ องค์อเวียงนุกุ ของต้นจะพูดกับพระยาเดโชประการใดก็ให้มา
 พูดกับหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิภาไชย พระยาลังฆะ เกิด ภาษากี่
 ถ้ามญวนก็เข้าไป ในค่ายแดงก็บอกออกมาบอกหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระ
 ฤทธิภาไชย พระยาลังฆะว่าให้กลับไปเสียก่อน องค์อเวียงนุกุ ของต้น
 จะปรึกษาให้พร้อมกันได้ความแก่ประการใดจึงจะได้ออกให้รู้ ครั้นณวัน
 เดือนยี่แรม ๑๕ ค่ำปีชวดโทศก จึงให้พระภักดีสุนทร้องพระยาเสนา
 ราชกุเสน พระวงศ์ประเทศ พระยกรบตรีเมืองสังฆะไปฟังดูที่หน้าค่าย
 ญวนตามสัญญา ของอเวียงนุกุ ของต้นก็ห้ามมาพูดจาไม่ กับพระยา
 ราชินิกุลจัดให้เสนองอินายไพร่ ๒๕๐ คนอยู่คตราชการบองกันรักษาครอบ
 ครวกับพระยาเดโช ณเมืองกะพงสวาย ให้พระยามนตรีเสนาหาไพร่กระต
 พระยามนตรีเสนาหาเมืองกะพงเสียม อยู่กับพระยาเซตวาทพาตนะ หะ
 ณเมืองบราย พระยาเสนาราชกุเสนน เกไพร่ ๒๐๐ คนอยู่ฟังราชการ
 ณเมืองสะโทง พระวงศ์ประเทศนายไพร่ ๓๐๐ คนอยู่รักษาเมืองซีแควง
 จักเขากของทัพหัวเมืองไว้กับพระยาราชนิกุลเมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมือง

ศัวรรษเกษ เมืองเดชอุดม เขากัน ๑๐๐๐ คน ด้วยสระเบียงอาหารที่เมือง
 สระโทงก็ขุดต้นหนักแล้ว ว่ากองทัพนอกกว่า นั้นเห็นแตกไปบ้านเมืองก็เบ็น
 อื่นมากกองทัพหัวเมืองยังอยู่แต่ ๒๐๐๐ เศษ พระยาราชนิภูตนายทัพนาย
 กองจึงถอยทัพลงมาตั้งพระราชารอยู่ณด่านพนมศัก แขวงเมืองนครเดียมราบ
 กับสังญวน ๒๒ คนจีน ๒ คนพากันหนีจากค่ายกระพองจะไปบ้านเมือง กอง
 ตระเวนพระยาเซตควาที่พาตระตระหะ พระยาเตโชและเจ้าเมืองกระพองแดงจับได้
 คำให้การญวนฉบับ ๑ กับหนังสือพระยาเตโชมีมาถึงจมนัสรวเพช
 ภาคัฉบับ ๑ ถึงพระยาเส่นาราชกุเสนฉบับ ๑ หนังสือพระปลัดแสน
 ทองพามาถึงพระองค์แก้วฉบับ ๑ หนังสือพระยาศัรขรรมาธิราชถึงพระยา
 แล่นทองพาดฉบับ ๑ หนังสือขญวนมาถึงนายทัพนายกองทางเมืองสระโทง
 ฉบับ ๑ หนังสือขเกิดยกต่อมพระยาพระเชมร ๓ ฉบับ เขากันทั้ง
 หนังสือขญวนเขมร ๘ ฉบับ กับบันทึกของเหล่าขญวนได้ไว้ในทรว กระสุน
 นวกิ่ง ๒ นว ๒ กระบอก ตั้งมาเมืองบัตของ ที่พระยาราชนิภูตให้แต่
 ต้นองอี่ และพระยาเส่นาราชกุเสนคุมไพร่นายละ ๒๐๐-๒๐๐ เศษ อยู่รักษา
 เมืองสระโทงเมืองกระพองส่วย พระยาราชนิภูตนายทัพนายกองก็ถอยทัพ
 ลงมาตั้งพระราชารอยู่ถึงด่านพนมศัก แขวงเมืองนครเดียมราบ โทดกับ
 ราชการก็จะรักษาเขตแดนบ้านเมือง ครอบครัวเขมรหนักแล้ว หนังสือ
 พระยาเตโชเจ้าเมืองกระพองส่วยมีมาถึงพระยาเส่นาราชกุเสน ก็ได้ความว่า
 พระยาเตโชเจ้าเมืองกระพองส่วยจะคิดรักษาเขตแดน ครอบครัวใจ กนเขยตัว
 เขตแดนเมืองกระพองส่วยก็กว้างขวาง ทางที่ญวนจะยกกองทัพมาได้
 ก็หลายทาง แต่ว่าพระยาเตโชสำนึกก็คิดสมัครเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ

สมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 จะให้ราษฎรครอบครวัเขมรได้อยู่เย็นเป็นสุข เกิดอกจะไม่ล้มความ
 ปรารถนาก็กลัวความผิดในราชการนี้ ด้วยเรือญวนชื่อของดก ของซ้าย
 ชันมาใหม่อีก ๒๐ ลำ ออกยามขตั้งกรมไปลาดตระเวนพบญวนคน ๓
 ได้พูดจากัน ญวนแจ้งความว่าอย่าให้เขมรไว้ใจญวน มันจะคิด
 เอาเขตต์แดนบ้านเมืองเขมรให้จงได้ ทุกวันนมหนักาดังจัดแจงยกมา
 ทางแซกกันตามทางหนึ่ง ทางโงนเขอเตยนทางหนึ่ง เทียบดักศครอบครวั
 รักษาเขตต์แดนเมืองกะพงส่วย เมืองบาราย เมืองเซ็งไพร เมืองกะพงเดียม
 ข้าพระพุทธเจ้าทราบข้อความ ในหนังสือพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงส่วย
 ข้าพระพุทธเจ้ามีใจกับราชการ ด้วยพระยาราชนิกรกถยทัพมาตั้งพง
 ราชการอยู่ด่านพนมศก ให้แต่พระยาเสนาราชกุเซนนายไพร่ ๒๐๐ คน
 อยู่รักษาเมืองส โทง พระวงศ์ประเทศนายไพร่ ๓๐๐ คนอยู่รักษาเมือง
 สี่แครง เกิดอกญวนจะยกจุมโจมมาตั้งมั่นลงที่เมืองส โทง เมืองสี่แครง
 กันเอาเขตต์แดนไปได้ ก็จะเสียราชการไป ข้าพระพุทธเจ้าได้หนังสือไป
 ถึงพระยานุภาพไตรภพ เจ้าเมืองนครเดียมราบ ให้ชักเอานายทัพนายกอง
 ไพร่พลในกองทัพพระยาราชนิกร กับคนเมืองนครเดียมราบ ตามแต่
 พระยานุภาพไตรภพจะเกณฑ์เอาไปให้พอกับราชการ รับยกขึ้นไปให้ถึง
 เมืองส โทง โดยเร็ว อย่าให้ทญวนมาตั้งกันเอาเขตต์แดนไปได้ ให้
 พระยานุภาพไตรภพกับพระองค์แถวตั้งรักษาเขตต์แดนบ้านเมือง ครอบครวั
 อยู่ที่เมืองส โทงก่อน แล้วจะให้เจ้าพระยาสมรราชเป็นแม่ทัพใหญ่ยกไป

คิตราชการทางเมืองสโทง เมือง กะพงสวาย ให้พระยาเด่นราชกุเช่น
 ส่งน้องอินันไปคิตราชการกับพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย จะได้ผู้ตรวจ
 ตกเตียนเอาใจพระยาพระเชมรไพร่พดทั้งปวง ให้สู้รบกับกองทัพญวนให้
 แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าได้ลอกสำเนาตรากระแ่พระราชาดำริ ที่ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไป ให้คิดทำราชการรักษาเขตต์แดน
 บ้านเมืองเขมรไว้ ไปให้พระยานุภาพไตรภพ พระองค์แก้วและนายทัพ
 นายกองทราบเกล้าทราบกระหม่อมด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้มอบ
 เงินตราให้พระยานุภาพไตรภพ ๑๑ ซึ่ง จะได้จัดซื้อเอาเงื่อนจวนกองทัพ
 อย่าให้ขาดสน จะไม่ได้ถอยทัพกลับมา อย่าให้เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่ง
 สิ่งใดได้ แล้วก็ได้ให้พระยาณรงค์วิไชย พระพรหมบริรักษ์พระอินทรธิบาล
 ไปจัดทัพชักคนในกองทัพพระยาราชนิกลูให้พระยานุภาพไตรภพ แต่พระยา
 ราชนิกลู พระยาอภัยสงคราม หาดวงรักษาเทพ ข้าพระพุทธเจ้าให้กลับมา
 ณเมืองมัตบอง จะได้ปรึกษาหารือได้โดยง่ไถ่ถามค้าขายญวนซึ่งตั้งอยู่ณเมือง
 กะพงชม การควรที่จะทำได้ ไม่ได้ประการใด เจ้าพระยายมราชขึ้นไปถึง
 พร่อมกันแล้วจะได้คิตราชการต่อไป พระยาณรงค์วิไชย พระพรหมบริรักษ์
 พระอินทรธิบาล ได้กราบถวายบังคมลาไปจากเมืองมัตบอง แต่ณวัน
 เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำปีชวดโทศก

อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย
 ณะบัดนี้หนึ่ง พระยาเดโชฟ้าว่าที่ทะเลหระณะบัด ๑ พระยาราชเดชะว่าที่พระยา
 จักรณะบัด ๑ ใจความว่าญวนเข้าหากองทัพที่เมืองโพธิสัตว แจ้งความว่า

มีใจเจ็บแค้นพระยาพระเชษฐหิวเมืองท่งปวง เกิดสู้รบกับกองทัพญวนครั้ง
 ทเกิดวทหารไพร่พลแข็งแรง แต่กองทัพพระยาเดโช พระยาเซต พระยา
 ราชเดชะ พระยาเดโช พระยาเซต พระยาราชเดชะมีความประมาทไว้ใจ
 เชื้อถือสัดกับญวนญวนให้เสียท่งที่ไปได้ ให้ศักระมีระวังรักษาตัวให้
 มั่นคง เอาใจทเกิดวทหารไพร่พลให้สู้รบกับกองทัพญวนให้แข็งแรง ข้า
 พระพุทธเจ้าให้หลวงแพ่งเมฆนครเดชะมราบถือไปถึงพระยาเดโช พระยาเซต
 พระยาราชเดชะ แคนแวนเดือนยี่แรม ๓๓ ค่ำปีชวด โทศก ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ส่งญวน ๒๒ คน จีน ๒ คน เขากัน ๒๔ คน ทำให้บรรดองกายเขียน
 ญวนกับต้นหนังสืออักษรเขมร พระยาเดโชเจ้าเมืองกระพงส่งถวาย มีมาถึง
 จมื่นสุวรรณภักดี หัวหมันมหาเดชะฉบับ ๓ ถึงพระยาเสนาราชกุเช่น
 ฉบับ ๓ หนังสือพระปลัดเด่นท่งพามาถึงพระองค์แก้วฉบับ ๓ หนังสือ
 พระยาศรีธรรมมาธิราชมาถึงพระยาเสนาท่งพาดังฉบับ ๓ เขากัน หนังสือ
 อักษรเขมร ๔ ฉบับ หนังสือญวนมืออักษรเขมรกำกับมาถึงนายทัพนายกอง
 ทางเมืองสทิงฉบับ ๓ มีมาเกลยกล้อมพระยาพระเชษฐ ๓ ฉบับ เข
 กันหน้าสื่อญวนหนังสือเขมร ๘ ฉบับ กับสำเนาหนังสือข้าพระพุทธเจ้า
 คัดเอาข้อความในท้องตรากระแ่งพระราชดำริ มีประกาศไปถึงพระยา
 พระเชษฐหิวเมืองท่งปวงฉบับ ๑ เขานี้ก็ปิดตราให้หมันศรีสังหารตำรวจ
 นอกชาย หมันวิเศษตำรวจฉนมชาย เขามาแจ้งราชการด้วยแล้ว

หนังสือมาณวิเงินทรเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำปีชวด โทศกศักราช ๑๒๐๒

กระแสรบตั้งถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๒

ตั้งแต่เจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไปบอกส่งของพระราชโองการระบับที่
 ก้าวหน้าเข้ามาแล้ว ก็พร้อมกับพระองค์ดวงยกกองทัพไปรบญวนซึ่ง
 มาตั้งปกครองเมืองเขมร รุกแดนลงไปได้โดยลำดับจนถึงเมือง
 อุดงภาไชย เห็นเมืองพนมเปญซึ่งญวนตั้งอยู่เป็นทัพหน้า ระยะทาง
 ราว ๓๕๐๐ เส้น (เดียนไซรัถยนครแล่นราว ๕๐ นาที) ด้วยพวก
 เขมรพากันมาเข้ากับพระองค์ดวงเป็นอันมาก แต่กระนั้นก็ไม่สามารถ
 จะเอาเมืองพนมเปญได้ ด้วยญวนมีกำลังมากกว่าไทยในทางนี้
 เพราะอาจเอาเรือรบเรือดำเดียงขนมาจากเมืองไซ่ง่อนได้สะดวก ข้างฝ่ายไทย
 ไม่มเร็วไต่เพียงคอยรบบุ่งกตกกันมิให้ญวนขนบกไปทางทวงน้ำได้ แต่พวก
 กองทัพญวนก็แยกย้ายกันไปตั้งค่ายอยู่ตามเมืองคอนถูกล้อมจนอดอยาก
 หนักกลับไปได้ก็มี ที่ต้องยอมออกมาบนบอบต่อไทยก็หลายแห่ง พอเปิดยื่น
 รัชกาลทางเมืองญวน ด้วยพระเจ้ามนมวงต้นพระชนม์ พระเจ้าเทยวตรี
 ได้รับรัชทายาท เห็นว่าการที่จะแปลงเมืองเขมรให้เป็นหัวเมืองญวน
 ไม่สำเร็จ ก็เปิดยื่นกลับไปใช้อุบายอย่างเก่า ให้ตั้งพระองค์อิมมหา
 อูโปยราชคณาครองเมืองเขมรอยู่ในบ้องกันของญวน เช่นเดียวกับ
 พระองค์ดวงครองเมืองเขมรอยู่ในบ้องกันของไทย แต่พระองค์อิมมาอยู่
 ที่เมืองพนมเปญได้หน่อยหนึ่งก็ระเหินเกิดอหิวาตกระโรคชนที่เมืองพนมเปญ
 ญวนจึงกวาดต้อนผู้คนที่เมืองพนมเปญลงไปตั้งอยู่ที่เมืองโจดกใกล้ชาย

ทะเล ไทยได้เมืองพนมเปญก็ได้บรรดาหัวเมืองริมทางน้ำทางฝ่ายข้าง
เหนือทั้งสิ้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าการสงคราม
ได้เปรียบญวน ถ้าได้เมืองใจตกอีกเมืองหนึ่ง แล้วถมคดองซุกซึ่งเป็น
ทางคมนาคมเสีย ก็จะกันญวนให้ขาดจากเตนเขมรได้ จึงโปรดฯ ให้
เตรียมกองทัพใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพยก
เจ้าพระยามรราช (บุญภาค) เป็นนายทัพหน้า และให้เจ้าฟ้ากรมขุน
อิศเรศรังสรรค์ (คือพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรฯ) เป็นแม่ทัพ
เรือ จมื่นไวยวรนาถ (คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็น
นายทัพหน้า ยกตั้งไประดมตีเมืองใจตกเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๓๖๔
แต่การไม่สำเร็จได้ตั้งพระราชประสงค์ ด้วยทัพเรือไปเยือนเขมรด้วยอีก
เหมือนหนหลัง ก็ต้องถอยกลับมาทางทัพบกและทัพเรือ แต่ถนนเมืองเขมร
ก็แยกกันเป็น ๒ ภาค ภาคใต้เป็นของพระองค์อิม ภาคเหนือเป็นของ
พระองค์ดวง ไม่สามารถปราบปรามกันได้

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘ ญวนให้ยกกองทัพใหญ่เข้ามาเมืองเขมร
อีกครั้งหนึ่ง มาตั้งทัพหลวงที่เมืองพนมเปญหมายจะรบพุ่งเอาชนะไทย
ให้จงได้ กองทัพญวนขนมาคเมืองอุดง เจ้าพระยาบดินทรเดชาแต่ง
กองทัพข้างศึกออกต่อสู้ ตีกองทัพญวนแตกยับเยินไป แต่ญวนก็ขยาย
หากถ้ามืดเมืองอุดงอีกไม่ ค่อนนามันเหตุสำคัญเกิดชนท่งฝ่ายญวน
ด้วยพระเจ้าเวียดคินามเทียวครักถันพระชนม์ พระเจ้าคอดกไตรบรมชทายาท

เปลี่ยนรัชกาลใหม่ พระองค์อัครมหาอุปโยธา ซึ่งญวนยกย่องเป็นเจ้าของเมืองเขมรก็สิ้นชีพิตักษัย รัฐบาลทางเมืองญวนเห็นการทางเมืองเขมรไม่สัมประสงค์จึงให้แม่ทัพญวนมีหนังสือมาชวนเจ้าพระยาบดินทรเดชาอย่าทัพและให้ทูตมาเจรจาความแก่พระองค์ดวง ว่าถ้าพระองค์ดวงยอมอ่อนน้อมถวายบรรณาการต่อญวนเหมือนอย่างเจ้ากรุงกัมพูชาแคบโราณ ก็ส่งพวกราชวงศ์เขมรคืนให้ แล้วจะเลิกทัพกลับไปจากเมืองเขมร พระองค์ดวงนำความเลื่องเจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ เห็นความขอล่าบุญมีอยู่ที่นักษัตรตามครอบครัวของพระองค์ดวง อยู่ในพวกเขมรที่ญวนจับเอาไปไว้และรับว่าจะส่งคืนมาให้ นั้น จะไม่ให้ยอมเป็นไมตรีเกรงพระองค์ดวงจะน้อยใจจึงอนุญาตให้พระองค์ดวงมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองไซ่ง่อน ว่าถ้าญวนยอมให้ปกครองบ้านเมืองเหมือนอย่างสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดี (ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์) ก็ยอมถวายบรรณาการต่อเมืองญวนอย่างเดียวกัน เมื่อญวนได้รับหนังสือนั้นก็ส่งนักษัตรตามครอบครัวของพระองค์ดวงคนมา แต่เจ้านายราชวงศ์เขมรนั้น ว่าต่อพระองค์ดวงแต่งทูตไปจับกองทัพเจ้าเวียดนามแดงจึงจะส่งคนมาให้ แล้วญวนให้มาเตือนเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ช่วยจัดการให้ตลอดไป ญวนกับไทยจะได้กลับเป็นไมตรีกันอย่างเดิม เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าถ้าญวนถอยกองทัพกลับไปจากเมืองเขมรดังว่า ก็ขอยอมคืนเมืองเขมรทั้งหมดให้แก่ไทยนั่นเอง ขอที่จะให้เจ้าเขมรส่งบรรณาการ ๓ ปี ครั้งหนึ่ง ก็เหมือนอย่างเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ ควรรับได้ จึงมีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ฯ พระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเชื่อฉนวน โปรดฯ ให้มัคราเสัญกระแต่
รับสั่งตอบเจ้าพระยามหินทรเทศาตั้งพิมพ์ไว้คชไปนี้ .

กระเสร์รับสั่งตอบเจ้าพระยามหินทรเทศา

คัดจากหนังสือพระราชพงศาวดารเจ้าพระยาทิพากรวงศ์แต่ง

(ซึ่งเจ้าพระยามหินทรเทศาไม่บอกมาให้ทราบทูลพระกรุณาว่า)

ฉนวนยกขนมาครรงนามาตงอยู่เมืองพนมเพญเป็นอนมาก ใช้คนมากอก
พระองค์ดวงให้แต่งทูตไปดำรภาพ ขอมฉนกับฉนวน แล้วจะส่งเจ้าผู้หญิง
ญาติพี่น้องมาอยู่ให้พร้อมมูลกัน การครรงนเบ็ถการใหญ่เหตฉนนี้เยนยา
เจ้าพระยามหินทรเทศา ขอกระแ่งพระราชดำริจะให้ ผู้รับาริชจะให้ปรารณ์
ประนอมกันเสียให้แล้ว จึง โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมว่าถ้าจะให้ คิดไป
ตามการแล้ว วิสัยฉนวนไม่มีความสุจริต ยกตนข่มท่านคิดแต่จะเอาวัด
เอาเปรียบเดี่ยมเดี่ยมเอาทุกครรงทุกที่ ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอเอาเมืองบันทายมาศ ครนแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยกกันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึง
แผ่นดินปัจจุบันนกกนเอาเขตคแดนเมืองเวียงจันท ไป เห็นทีจะอดทน
ซึ่งฉนวนมาชฉนวนพุดเป็นทางไมครนเนเพราะเหตุฉนนี้ใด ฉนวนผู้รับสม้อทเกล้า
ทหารฝ่ายเราไม่ได้ หรือฉนวนจึงพุดเบ็ถทางไมครี คิดให้เห็นความก่ฉน
ที่ฉนวนให้ นักมารดาบุตรภรรยาพระองค์คฉงมานั้น ฉนวนคิดแล้วว่าจะยกเอา

นักมารดาบุตรภรรยาพระองค์ดวงใจ หาคองการไม่ คองเสี่ยเจ้าเกิดชื่อแปะ
 เปด้า ๆ ส่งมาให้เสียดักว่า ญวนให้มากก็จะให้ผูกพันพระองค์ดวงเอาไปเป็น
 ของญวน ทั้งจะได้บุญได้คุณเป็นทางพูดต่อไป เขมรจะได้เห็นความดี
 ว่าญวนไม่มีพยาบาท เป็นความดีดีใหม่จะต่างจากมกิดเก่า ด้วยเจ้านาม
 ทำกับเขมรยับเขมรจึงได้แตกร้างจากญวน ซึ่งญวนจะให้พระองค์ดวง
 แต่งพระยาพระเขมรคุมตั้งของไปถวายเจ้าเวียดนาม แดวให้หนังสือไปขอ
 เจ้าหลานผู้หญิงซึ่งตกอยู่แก่ญวนนั้น ทรงพระราชดำริไม่เห็นว่าจะให้
 เจ้าผู้หญิงมา ญวนจะเอาไปแย่งแผ่นดินเมืองเขมรเล่นมดหรือ ถ้าให้มา
 ก็เหมือนให้เมืองเขมรเสียเหมือนกัน ด้วยญวนได้ผลประโยชน์ในเมือง
 เขมรเป็นอันมาก โดยความรักเมืองเขมรตั้งทนต์ลงรอนระเบียงอาหาร
 วัตถุขนนารักษาติดตามจะเอาเมืองเขมรคืน ไฟรพดลตมตายเสียเป็นอันมาก
 ญวนก็มีทิวภูมิมานะเสียตายทนต์อน จะให้เจ้าผู้หญิงมาง่าย ๆ ที่ไหน ซึ่ง
 พระองค์ดวงพูดไปกับญวนว่าจะมีหนังสือเข้ามาขอญวนเขกยังท่านเสนาบดี
 ก่อน ถ้าโปรด ๆ ก็จะได้ ถ้าไม่ให้ ใน ๓ เดือนจึงจะรันน ถึงกำหนดแล้ว
 ญวนก็คงจะมาฟังความ ถ้าจะได้พูดจากับญวนต่อไปอีกก็ให้พระองค์ดวงพูด
 ว่า พระองค์ดวงมีหนังสือเขาไปยังท่านเสนาบดีแล้ว ท่านเสนาบดีมีหนังสือ
 ออกมาถึงพระองค์ดวงว่า ถ้าญวนส่งเจ้าผู้หญิงมาให้ชุกกับพระองค์ดวง
 พร้อมญาติวงศ์กันแล้ว พระองค์ดวงได้จัดกรบ้านเมืองเขมรให้ไฟรบ่าน
 พดเมืองได้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนเมื่อ (สมเด็จพระนารายณ์ราชา) พระองค์
 เองเป็นเจ้ากรมพญาในครั้งนั้น อย่างว่าแต่ญวนเขก ๔๕ คนเคย ถึงญวนซึ่ง
 ได้ส่งเข้าไปไว้ ณ กรุงเทพพระมหานครมากน้อยเท่าใด ก็จะไม่ให้ท่งสน.

อธิบายมูลเหตุตอนที่ ๓

แต่ในที่สุดทรงพระราชดำริว่าเจ้าพระยาบดินทร เดชาอยู่ในที่ซึ่งที่ อาจ
 ทราบเหตุการณ์และความจริงเท็จได้ ดีกว่าที่ ในกรุงเทพฯ ๑ โปรดพระราชทาน
 อนุญาตให้ เจ้าพระยาบดินทรเดชา บัญชาการตามเห็นสมควร เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา ก็ตอบหนังสือไปถึงแม่ทัพญวนว่ารับจะบอกส่งนับส่งนุเข้ามายัง
 กรุงเทพฯ ๑ เพื่อให้กลับทางไมตรีกับญวน แล้วให้พระองค์ดวงแดงทูล
 ไปจ้มนกของถวายบรรณาการพระเจ้ากรุงเวียตนามยังเมืองเวียตนาม ก็น
 ราชวงศ์เขมรมาให้ตั้งว่า แล้วเด็กที่พลัดไปในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๙๐ ไทย
 ก็ได้ครอบครองเมืองเขมรตลอดมาเหมือนอย่างเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ๑ ให้อภิเษกพระองค์ดวง (ซึ่งเป็น
 พระราชบิดาของสมเด็จพระนโรดม และสมเด็จพระศรีสว่างดี อันได้ม
 รัชทายาทต่อมา) เป็นสมเด็จพระท้าวทิพย์ ๑ พระเจ้ากรุงกัมพูชา และ
 โปรด ๑ ให้หากองทัพกลับ ตั้งตำแหน่งทัพพม่าไว้ดังนี้

ตราให้หากองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา กลับจากกรุงกัมพูชา

๑ หนังสือ เจ้าพญาจักรี มาแจ้งเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก
 ด้วยบอกเข้าไ้ว่า พญาราชเดส, พญาบวรนายก, พญาธนาธิบดี,
 ซึ่งแต่งให้ไปเมืองเวียตนาม ซึ่งบอกเข้ามาแต่ก่อนนั้น ณวัน ๓ ๖ ค่ำ
 ปีมะแมเพศก ญวนนำพญาราชเดส, พญาบวรนายก, พญาธนาธิบดี,
 มาส่งณอุดงมีไชย ครั้นณวัน ๓ ๖ ค่ำ ของจันคำมาง, ของพ่อคำมาง,
 นายไพร่ ๙๖๖ คน กับพาพระตะหะไธ, พญาพระเขมรรัตนมาณท่ากพง
 หลวง ญวนนายไพร่กับพาพระตะหะ, พญาพระเขมรแห่งหนังสือเจ้าเวียตนาม

กับตราทองเหลืองดีหลายมากให้ต่อทองคำ ๓ งาข้างเด็กดดีหลายมดวง ๑ ๑๑
 หมายรายสิ่งของกับของมาให้พระองค์ดวง, องจันคำมาง, องพ่อคำมาง,
 บอกกับพระองค์ดวงว่า ให้พระองค์ดวงแต่งพญาพระเชมรลงไปรับเจ้าผู้
 หญิงมาเถิด ครั้นณวัน ๒๗ ค่ำ พระองค์ดวงแต่งให้ส้มเต๋เจ้าพญา พญา
 กดาโหม พญาเชษฐี พญาพระเชมรลงไปรับเจ้าผู้หญิงณเมืองพนมเปญ
 ณวัน ๒๗ ค่ำ องญวนแม่ทัพให้องถันบิถ, องจูนิว, องญ, องจันแก้ว,
 นำเจ้าผู้หญิงกับญาติวงศ์พญาพระเชมรชนมาส่งณท่ากพงหลวง แล้ว
 องญวน ๔ นายชนมาหาเจ้าพญาบดินทรเดชา, พระองค์ดวง, ณอุดงมีไชย
 ว่าองญวนแม่ทัพให้นำเจ้าผู้หญิงพญาพระเชมรชนมาส่งให้พระองค์ดวงพร้อม
 มุดกันแล้ว องญวนแม่ทัพจะเลิกกองทัพลยกลับไปเมืองเวณวัน ๓๓ ค่ำ
 เจ้าพญาบดินทรเดชาเห็นว่าองญวนให้นำเจ้าหลานญาติวงศ์ พญาพระ
 เชมรลงให้พระองค์ดวงพร้อมมุดกัน ตามที่ได้พูดจาไว้แต่เดิม แล้ว
 องญวนว่าจะเลิกทัพกลับไปบ้านเมือง และกองทัพหัวเมืองซึ่งเกณฑ์ลงมา
 เข้ากระบวนทัพ ได้ให้ไปตั้งรักษาค่ายด้านทางหลายตำบลดัดสันดะเบียง
 อาหารจึงให้เลิกคนเมืองร้อยเอ็จ, เมืองสุวรรณภูมิ, เมืองสุขันธ์, เมือง
 คีร์สะเกษ, เมืองเชมราชู, เมืองนครราชสีมา, เมืองปราจีน, ๗ เมือง เป็น
 คน ๗๒๓๗ คน ให้กลับไปบ้านไปเมืองทันทีไรนา คนในกองทัพยังอยู่ที่
 อุดงมีไชย, เมืองโพธิ์สัตว์, ๖๔๖๒ คน เจ้าพญาบดินทรเดชา ให้แปล
 หนังสืออญวนออกเป็นไทย คำนหนังสือเจ้าเวียดนามอักษรญวน ซึ่ง
 เขียนได้แพร่ถ้วนเข้าสำนักได้หีบมานั้น เป็นตราตงพระองค์ดวงมอบให้

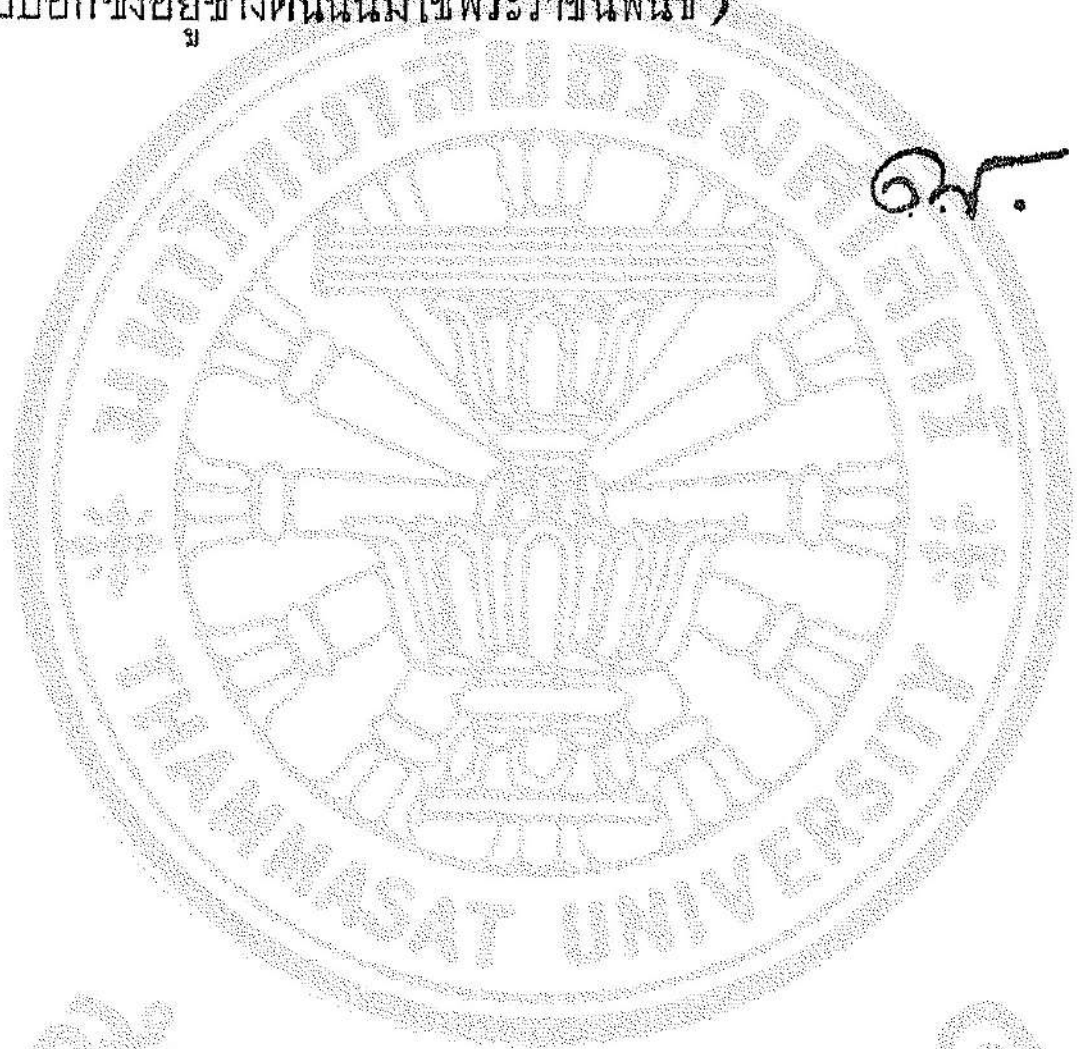

พระองค์ดวงไว้ ได้ตั้งแต่คำแปลกับต้นหนังสือของเดโบ จดหมายราย
 ฝั่งของกับคำให้การพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, ให้หลวงลิขิตปรีชา
 เจ้ากรมอาตักษณพาวพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, เข้ามาแจ้ง
 ราชการณกรุงเทพ ฯ ได้นำหนังสือบอกและดำเนินาแปลหนังสือญวน คำให้
 การพญาราชเดช, พญาชนนาธิบดี, ซึ่งกราบบังคมทูลพระกรุณาทรง
 ทราบไต่ถามระออง ฯ แล้ว

ทรงพระกรุณาตรัสเห็นอเกล้า ฯ ว่า ตั้งแต่แผ่นดินไทยครีมา ๗ ปี
 ได้ทรงฟังแต่หนังสือขุนนางญวนแม่ทัพซึ่งมีไปมาถึงเจ้าพญาบดินทรเดชา ก็
 เห็นเป็นปากร้ายตามทำนองแต่ก่อน ฟังจะได้ทรงทราบจำนวนเจ้าไทยครี
 ฐ ทำนองครอง เห็นเป็นปากกล้าใจอ่อนผิดกับทำนองเจ้ามินมาง, เจ้า
 ญาตอง, ทรงพระราชดำริราชการเมืองเขมรเข้าพระทัยว่า ทำนองญวน
 ก็เหมือนกันกับทำนองแต่ก่อน ที่ไหนจะให้กลับมาให้สัมคิดสมหมาย
 ง่าย ๆ พระราชดำริผิดไปแล้ว เจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ คิดราชการถูก
 อกกล้าให้ปากเพียรจนสำเร็จได้ตามความปรารถนา ด้วยเดชพระบารมี
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทจะได้ทูลบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ตั้งอยู่
 ในเมืองเขมรผู้ใดการ ควรที่จะย่นครบขวญเอา ได้มาถึงเมืองพรอมเมือง
 แดวกกระหมวดไว้ ให้หมั้น แต่ญวนเอาเมืองเขมรของเราไปตั้งแต่ปีออก
 จัตุวาศกนับได้ ถึง ๓๖ ปีแล้ว ฟังได้ คนมาเป็นของเราเมื่อฉนวน ๕ ๗ คำ
 บีมะแมนพศก และเจ้าพญาบดินทรเดชา ฯ ออกไปดำบากกรากกว่าคิด
 ราชการ จะเอาเมืองเขมรคืนตั้งแต่บีมะตั้งเบญจศกช้านานถึง ๑๕ ปี อุปมา
 เหมือนหนึ่งว่ายืน่าอยู่กลางพระมหาสมุทรไม่เห็นเกาะเห็นฝั่ง ฟังจะได้

ขอนไม่นอยดอยมาได้เกาะเป็นทียคทหน่วงว้ายเข้าห่าฝั่ง เจ้าพญาบดินทร
 เตชา ฯ ไต่ ทแตกเว้งรบบว้ายเข้าให้ถ่วงฝัง คิดต่อไปเดี่ยวให้ตัดอด หนักโต
 เมืองเขมรจะเรียบริอยม้ความลุ่มชืดยาวไปนาน ๆ อย่าให้กั๊กดับกลายไปใน
 เร็ว ๆ น้ เหมือนคำบุราณว่ากันหม้อไม้ทนดำคณไฟไม้ทนดับจะต้องดำบาก
 ยากใจ ให้ไฟร่พดได้ความยากแค้นเดือนร้อนต่อไปอีกไม่ควรเลย ให้
 เจ้าพญาบดินทรเตชา ฯ ตริตรองให้จงหนัก แดะซึ่งเจ้าเทยวตริขงคังแต่ง
 พระองค์ดวงให้มาเป็นเจ้าเมืองเขมร ให้เมืองเขมรเป็นเมืองพงบุญเมือง
 ญวนให้เขาของพระองค์ดวงมาทำความดีหนักหนา จะเอาชื่อเดี่ยวให้ปรากฏ
 นนททรงเข้าพระทัยแดง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับเจ้าเวียดนาม
 ก้จะต้องประมุขอากรกันไป เดยวณเจ้าผู้หญิงเจ้าผู้ชายญาติวงศ์มาพร้อม
 มุดกันอยู่ท่อดงมีไชย ฝ่ายเราจะจัดแจงอย่างไรบ้างก็จัดแจงเอาตามใจเถิด
 เจ้าพญาบดินทร ฯ จะท่นบำรุงพระองค์ดวงประการใดจึงจะดี จะต้องการ
 สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคประการใด จะต้องการชำระหรือเร็วก็ให้บอก
 เข้าไปจะโปรดเกล้า ฯ ให้จัดแจงออกมาให้ทันการ ให้เจ้าพญาบดินทร
 เตชา ฯ เว้งตถแต่งการบ้านเมืองเดี่ยวใหม่ให้เสร็จ จะได้เลิกถอนกองทัพ
 พากันกลับเข้าไปหาบุตรภรรยาทำบุญให้ทานให้สบาย แดะความชอบ
 นายทัพนายกองซึ่งได้ออกไปลำบากกรากกรำอยู่ช้านาน กลับเข้าไปก็จะ
 โปรดเกล้า ฯ พุนบำเหน็จตงแต่งให้ มยศ์ธาค์กิตติตามผู้ มีความชอบมาก
 แดะน้อย หนึ่งสี่มาณวัน ๔ ๕ ๘ คำจุดศักราช ๑๒๐๘ ปีมะแมเนกษัตรินพงศ์ก
 (ดำรงทรานในตำแหน่งที่ได้มาจากกระทรวงมหาดไทยจดไว้ว่า โปรด ฯ
 ให้เจ้าพระยาพระคลัง (คือสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) เรียง

แต่ทรงแก้ไข แต่พึงสังเกตเห็นได้ว่าพระราชดำริบอกรับข้อความให้
 เรียง เมื่อเรียงชนกฉายตรงไหนก็อย่าไขว้มาตรงดั่งพระราชดำริตั้งทรงแก้ไข
 ดำรงตามแบบฉบับจนนับว่าเป็นพระราชนิพนธ์ได้ แต่ตอนเก็บเนื่อความ
 ตามใบบอกซึ่งอยู่ข้างต้นนมไซ้พระราชนิพนธ์)

อ.พ.

สำนักหอสมุด